

bul 2006). **Mektup:** *Okuyucularla* (İstanbul 2009); *Mektuplar* (İstanbul 2010). Bunların dışında günlüklerini *Yaşamak* (1980), konuşmalarını *Konuşmalar* (ts.) adlı eserinde toplamış, *Sütçü İmam* adıyla bir tiyatro eseri yazmıştır (1987). Eserleri ölümünden sonra "Cahit Zarifoğlu / Bütün Eserleri" başlığı altında külliyat halinde çıkmıştır.

Şair hakkında ölümünden sonra *Yedi İklim* (nr. 5-6, Temmuz-Ağustos 1987), *Mavera* (nr. 129, Eylül 1987), *Kitap / Haber* (nr. 15, Şubat-Mart 2003), *Hece* (nr. 126-128, Haziran-Temmuz-Ağustos 2007) gibi dergilerce özel sayılar, *Bürde* (nr. 3, Haziran 1991) dergisi tarafından özel bölüm hazırlanmıştır. Adına şiir ödülü konmuş (2003), üç yıl bu ödül verilmiştir. Ayrıca Nazım Elmas, Mustafa Yeşilkaya, Ali Pulat, Hüseyin Çolak, Rıdvan Çınar gibi araştırmacılar tarafından hakkında yüksek lisans tezleri hazırlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sezai Karakoç, *Sütun*, İstanbul 1969, s. 69; *Cahit Zarifoğlu: Yürek Safında Bir Şair* (haz. Âlim Kahraman), İstanbul 2003; Yılmaz Taşçıoğlu, *Kader Hep Erken Zaman Hep Geç*, İstanbul 2008; İsmet Özel, "Şair Öldüren Rejim", *Millî Gazete*, İstanbul 10 Haziran 1987; Cemal Süreya, "760. Gün", *Hürriyet Gösteri*, sy. 80, İstanbul 1987, s. 22; Ebubekir Eroğlu, "Cahit Zarifoğlu'nun Ardından", a.e., sy. 80 (1987), s. 36-37; Enis Batur, "Yarın İçin Bir Şair: Cahit Zarifoğlu", *Gergedan*, sy. 5, İstanbul 1987, s. 12; Murat Yalçın, "Maverasını Arayan Adam: Zarifoğlu", *Ludingirra*, sy. 2, İstanbul 1997, s. 102-106; M. Fatih Andi, "Cahit Zarifoğlu'nun Şiirinde Bir Kötülük Ögesi Olarak Yılan Sembolü", *İlmi Araştırmalar*, sy. 8, İstanbul 1999, s. 9-24; "Zarifoğlu, Cahit", *TDEA*, VIII, 644-645.

FERMAN KARAÇAM

ZÂRİYÂT SÜRESİ

(سورة الذاريات)

«Kur'an-ı Kerim'in elli birinci süresi.»

Adını "savuran rüzgârlar" anlamındaki ilk kelimesinden alır; "Ve'z-zâriyât" diye de anılır (Buhârî, "Tefsîr", 51). Nübüvvetin Mekke döneminin ortalarında nâzil olmuştur. Altmış âyet olup fâsılası "ع، ف، ق، " harfleridir. Zâriyât sûresi İslâm akaidinin üç temel esasını teşkil eden Allah'ın birliği, âhiret hayatı ve risâlet konularını içerir. Bu muhtevayı iki bölüm halinde özetlemek mümkündür. Birinci bölüm âhiretin vukuu hakkındadır ve toz haline getirip aşıl原因, bir yerden başka bir yere savuran rüzgâra, yoğunlaşır yağmur yükünü taşıyan bulutlara, denizde süzülüp giden gemilere, tabiatın işleyişini (yahut Allah'ın nimetlerini) düzenleyenlere ye-

Zâriyât sûresinin ilk âyetleri

minle başlar; yeminin konusu da ceza ve mükâfat gününün mutlak vuku bulacağı geçerdir. Sürenin ilk dört âyetini teşkil eden "zâriyât, hâmilât, câriyât, mukasimât" kelimeleri âlimlerin çoğu tarafından rüzgârlar, bulutlar, gemiler, melekler (yahut nimetler) diye yorumlanmışsa da (Taberî, XXVI, 239-242; Mâtürîdî, XIV, 125-126) "zâriyât"tan sonra gelen kelimeleri "rüzgârın tesirleri" mânasında veya pozitif ilim alanına giren başka etkenlerle de açıklamak mümkündür (Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, XXVII, 5-7; Elmalılı, VI, 4527). İmam Mâtürîdî, burada üzerine yemin edilen nesne ve olayların bir taraftan Cenâb-ı Hak'ın birliğini, kudret ve azametini kanıtlarken diğer taraftan tabiata hâkim olan düzenin insan türünün dünyada üreyip yaşamasını sağlamaya işaret ettiğine dikkat çekmiş ve söz konusu hususların ifadeyi pekiştiren yeminin vasıtaları kabul edilebileceğini öne sürmüştür. Bu tür âyetlerde yeminin tabiata ait nesne ve olaylara değil onları yaratana yönelik olduğunu söylemek de mümkündür (*Te'vilâtü'l-Kur'an*, XIV, 126-129). Daha sonra inkârcılara hitap edilerek vahiy ürünü olan Kur'an'ın haber verdiği âhiret ve Hz. Muhammed'in nübüvveti konusunda tutarsızlık içinde buldukları belirtilir. İnkârcıların alay etmek amacıyla ceza gününün ne zaman vuku bulacağına dair sorularına "ateşe atılacakları gün" diye cevap verilir. Öte yandan Allah'a karşı gelmekten sakınanların cennetlerde ve pınar başlarında bulunacakları bildirilir, ardından da sakınanların dünyadaki nitelikleri şöyle sıralanır: Daima iyi ve faydalı işler yapanlar, teheccüd namazı kılan-

lar, tövbe edenler, mallarında hem dilenen hem de durumunu açığa vuramayan yoksulların haklarının olduğunu kabul edenler. Daha sonra zihnini ve gönlünü ilâhî gerçeklere açanlar için hem tabiatta hem de insanın kendi varlığında gerçeğe ulaştırıcak işaretlerin bulunduğu belirtilir. Yine yemin pekiştirilen bir ifade ile Kur'an'ın, nübüvvet ve âhiret gibi bütün iman konularının -tıpkı insanın konuşma yeteneğinin varlığı gibi- gerçek olduğu bildirilir. Ardından önceki peygamberlerin muhâtaplarından inkâr yoluna sapanların feci âkıbetlerine değinilir: Lût kavmini helâk etmek için gönderilen meleklerin onları çamurdan taşlarla, Mûsâ ile mücadele eden Firavun ve taraftarlarının denizde boğulmakla, Hûd'un kavmi Âd'in kasıp kavuran rüzgârla, Sâlih'in kavmi Semûd'un yıldırım ve Nûh kavminin suda boğulmakla helâk edilişi anlatılır (âyet: 1-46).

Sûrenin ikinci bölümünde gökyüzünün ilâhî kudretle inşa edildiği, yeryüzünün insan hayatına elverişli biçimde döşenip düzenlendiği, öğüt ve ibret almak için her şeyin çift (karşıt) yaratıldığı ifade edilir; kendisinden başka hiçbir tanrının bulunmadığı tek Allah'a sığınmanın gerekliliği ve Hz. Muhammed'in O'nun tarafından gönderildiği belirtilir. Daha önce de ilâhî emirleri tebliğ eden resullere inkârcıların aynı şekilde karşı çıktıkları, onlara büyücü veya mecnun dedikleri beyan edildikten sonra şöyle buyrulur: "Ey resul! İnkârcıların sana karşı direnip iman etmemesine önem verme, zira bu konuda kınanacak değilsin. Sen öğütlerine devam et, zira öğüt gönlü ilâhî gerçeklere açık olanlara fayda verir" (âyet: 54-55). Zâriyât sûresinin son âyetlerinde Cenâb-ı Hak bütün cinleri ve insanları yalnız kendisine ibadet etmeleri için yarattığını, onlardan rızık talep etmediğini, bütün canlıların ihtiyaçlarını kendisinin karşıladığını bildirir. Müfessirler, 56. âyette geçen ibadet (kulluk) kavramını kulların Allah'ı tanıyıp bilmesi ve O'na şer'î mânada ibadet etmesi biçiminde yorumlamışlardır. Allah'ın cinlerden ve insanlardan rızık talep etmediği yolundaki beyanı da kendisi için değil kulları için rızık talep etmediği şeklinde anlaşılmıştır (Mâtürîdî, XIV, 156-159; Elmalılı, VI, 4546). Sürenin sonunda küfür, inkâr ve zulüm yolunu tercih edenlerin daha öncekiler gibi dünyada da âhirette de gerekli karşılığı bulacakları bildirilir (âyet: 57-60).

Zâriyât, Resûlullah'ın diğer peygamberlerden üstün olmasına vesile teşkil eden "mufassal" sûreler grubu içinde yer alır. Ayrıca Zâriyât, Resûl-i Ekrem'in gece na-

mazlarında aralarında benzerlik bulunan Rahmân-Necm, Müzzemmil-Müddessir gibi sûrelerden ikisini bir rek'atta okuduğu (Tûr ile birlikte) sûrelerden biridir (Buhârî, "Ezân", 106; Tirmizî, "Cum'â", 69; İbrâhîm Ali es-Seyyid Ali İsâ, s. 306-308, 318). Bazı tefsir kitaplarında yer alan, "Cenâb-ı Hak, Zâriyât sûresini okuyan kimsese dünyada esen her bir rüzgârın on misli sevap verir" meâlindeki hadis (Zemahşerî, V, 622; Beyzâvî, IV, 194) mevzû kabul edilmiştir (Muhammed et-Trablusî, II, 722). Muhammed Osman Ebû Semüre *Sûretü'z-Zâriyât: Tefsîruhâ ve İrâbühâ* (Mansûre 1987) ve Abdülkâdir Hüseyin *Advâ belâğîyye 'alâ cüz'i'z-Zâriyât* (Kahire 1991) adıyla birer eser kaleme almışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Tefsîr", 51; Taberî, *Câmî'u'l-beyân* (nşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, XXVI, 239-242; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (nşr. M. Masum Vanlıoğlu), İstanbul 2009, XIV, 125-129, 156-159; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecûd v.dğr.), Riyad 1418/1998, V, 622; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, Beyrut 1410/ 1990, XXVIII, 232; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, Beyrut 1410/1990, IV, 194; Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü'l-ilâhî 'an şedî-di'z-zâ'f ve'l-mevzû' ve'l-vâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Mekke 1408/1987, II, 722; Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî* (nşr. M. Ahmed el-Emed – Ömer Abdüsselâm es-Selâmî), Beyrut 1421/2000, XXVII, 5-7; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4527, 4546; Ca'fer Şerefeddin, *el-Mevsû'atü'l-Kur'âniyye*, Beyrut 1420/1999, s. 3-26; İbrâhîm Ali es-Seyyid Ali İsâ, *el-Ehâdis ve'l-âşârü'l-uâride fi fezâ'ili süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 1421/2001, s. 306-308, 318.

BEKİR TOPALOĞLU

ZARÛRÂT-ı DÎNİYYE

(الضرورات الدينية)

Sübûtu ve delâleti kesin nasla sabit olan dinî hususlar.

Zarûrât sözlükte "zarar vermek; mecbur etmek, gerekli kılmak" anlamındaki **zarr** kökünden türeyen ve "çaresizlik; ihtiyaç, gereklilik" anlamına gelen **zarûretin** çoğul şeklidir. Zarûrât-ı dîniyye terim olarak "dinden oldukları sübût ve delâlet açısından kesin bir delille belirlenmiş hususlar" şeklinde tanımlanabilir. Zarûrât-ı dîniyye dinin temel ilkelerine işaret ettiğinden daha çok kelâm ilminin konuları arasında yer almakla beraber "şâriin hüküm koyarken murat ettiği kesinlikle bilinen ilkelere" anlamında fıkıhın "makâsîd" alanıyla da doğrudan ilgilidir. Din açısından bir şeye inanmanın zorunlu olması için onun hem sübûtunun hem delâletinin kesin,

yani Kur'ân-ı Kerîm veya mütevâtîr sünnetle sabit olması gerekir. Bu niteliği taşıyan her türlü bilginin kabul edilmesi gerekir. Amelî ve ahlâkî hükümlerin sübût ve delâlet açısından zarûrât-ı dîniyye kapsamına alınması onların bilfiil eda edilmesi değil benimsenmesi anlamına gelir. Bu hükümlere iman ettiği halde edasinda kusurları bulunan kişi yine müslüman sayılır.

İslâm âlimleri zarûrât-ı dîniyye kapsamına giren hususları "âmentü, usûlü'd-dîn, usûl-i selâse" ve "usûl-i hamse" gibi başlıklar altında ele almışlardır. Dinin bilinmesi ve inanılması gereken diğer hususları da bu başlıklardan birinin kapsamına girmektedir. Ehl-i sünnet âlimleri, "Cibrîl hadisi" diye meşhur olan rivayet doğrultusunda (Buhârî, "İmân", 37; Müslim, "İmân", 1) İslâm dininin temel prensiplerini altı ilke halinde sıralamış, ilmiyal kitaplarında bunlara "âmentü esasları / şartları" denilmiştir. Buna göre iman esasları Allah'a, meleklere, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe ve kadere inanmaktır. Âmentü metninde sadece altı şartın sayılması iman edilmesi gereken hususların bunlardan ibaret olduğu anlamına gelmez. Nitekim söz konusu şartların ulûhiyyet, nübüvvet ve meâd olarak üçe (usûl-i selâse), ulûhiyyet ve nübüvvet şeklinde ikiye ve sadece tevhid (aslü'l-usûl) olarak bire indirgendiği de görülür (bk. ÂMENTÜ). Mu'tezile âlimlerine göre âmentü beş esastan (usûl-i hamse) ibarettir: Tevhid, adl, va'd ve va'id, menzile beyne'l-menzi-leteyn, emir bi'l-ma'rûf nehiy anil-münker (Kâdî Abdülcebbar, s. 67); Şîa ise bu esasları tevhid, nübüvvet, imâmet, meâd ve adâlet şeklinde sıralar (M. Hüseyin Kâşîfülgîta, s. 61-76; Fığlalı, s. 335 vd.). İmâm-ı Rabbânî zarûrât-ı dîniyyeyi üç gruba ayırmıştır. 1. Tevhid, nübüvvet ve meâd gibi inanılması zorunlu olan esaslar. 2. Namaz, zekât, oruç, hac gibi farziyeti kesin olan ibadetler. 3. Zina, içki, kumar gibi haramlığı sabit olan hususlar (*Mektûbât*, III, 22). Burada söz konusu edilen şey amelî ve ahlâkî hükümleri ifa etmek olmayıp onların İslâm dininin birer hükmü olduğuna inanmaktır.

Zarûrât-ı dîniyye kesinlik arzettiğinden bunların varlığı ihtihada konu teşkil etmez (Karaman, s. 216). Dolayısıyla te'vil ve ictihad yoluyla usûlü'd-dîn kapsamına alınan hususların sübûtu tartışmalıdır ve bunları dinin değil mezhebin usulü olarak kabul etmek daha isabetlidir. Bundan dolayı Şîa âlimleri "zarûrât-ı dîniyye" ve "zarûretü'l-mezheb" ayırımına gitmişler, ken-

dilerince benimsenen imâmet ve adâlet prensiplerini -diğer İslâm mezhepleri tarafından kabul edilmediğinden- "usûlü'l-mezheb"; tevhid, nübüvvet ve meâdi ise "usûlü'd-dîn" şeklinde adlandırmış, böylece kendilerine yöneltilecek eleştirileri ortadan kaldırmaya çalışmışlardır (M. Hâdî Âl-i Râzî, XXI/83-84 [1426], s. 93 vd.). Fetva literatüründe, zarûrât-ı dîniyye kapsamındaki hususlardan birini inkâr eden kimsenin dinden çıkacağı belirtilmiştir (Burhanpurlu Şeyh Nizam, IV, 310-340). İnkâr edilen şeyin imanın esaslarından birini teşkil etmesi şart olmayıp namaz ve oruç gibi bir ibadetin farziyetini, içki ve zina gibi bir mâsiyetin haramlığını inkâr etmek de aynı hükme tâbidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1112; Bâkullânî, *el-İnsâf* (nşr. İmâdüddin Ahmed Haydar), Beyrut 1407/1986, s. 14-21; Kâdî Abdülcebbar, *el-Uşûlü'l-ğamse* (nşr. Faysal Büdeyr Avn), Küveyt 1998, s. 67; İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, İstanbul, ts. (Fazilet Neşriyat), III, 22; M. Hüseyin Kâşîfülgîta, *Aş-lü-ş-Şîa ve usûlühâ* (nşr. Murtazâ el-Askerî), Beyrut 1402/1982, s. 61-76; Burhanpurlu Şeyh Nizam, *el-Fetâvayı Hindîyye (Fetâvayı Alemgirîyye)* (trc. Mustafa Efe), Ankara, ts. (Akçağ Yayınları), IV, 310-340; Hayreddin Karaman, *İslam Hukukunda İctihad*, Ankara 1985, s. 216; *Diyanet İslâm İlmihali*, Ankara 2006, I, 71; II, 85; E. Ruhi Fığlalı, *Günümüz İslâm Mezhepleri*, İzmir 2008, s. 335 vd.; Bekir Topaloğlu – İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2010, s. 345; M. Hâdî Âl-i Râzî, "Zarûriyyâtü'd-dîn ve'l-mezheb", *Türâşünâ*, XXI/83-84, Kum 1426, s. 93-183.

MAHMUT ÇINAR

ZARÛRÂT-ı Şİ'RIYYE

(الضرورات الشعرية)

Şiirin vezin ve kafiye düzeniyle armonik yapısını korumak için şaire tanınan kural dışı tasarruflar anlamında bir terim.

Konu daha çok zarûrât-ı şî'riyye başlığıyla ele alınmakla birlikte zarâir-i şî'riyye, ruhas-ı şî'riyye, cevâzât-ı şî'riyye, icâzât-ı şî'riyye başlıkları da kullanılmıştır. Nesirdeki yaygın kurallara aykırılıklar genelde "şâz / şüzüz" terimiyle belirtilirken şiire has olan bu tür kullanımlar "zarûret / zarûrât" kelimeleriyle ifade edilmiştir. Şair, şiirinde vezin ve kafiye düzeniyle onun armonik yapısını koruyabilmek için bazı tasarruflara başvurmak zorunda kaldığından bu uygulamaya "zarûrât / zarâir" denildiği gibi bunun için "ruhas, cevâzât / icâzât" tabirlerine de yer verilmiştir. Şevlebbîn'in ifadesine göre zarûretin iki illeti